

רב עמרם גאון of הגדה The

The הגדה of רב עמרם גאון provides a source for issues that can be discussed at the Seder table. In addition to providing the wording of the הגדה, the הגדה also contain discussions concerning several Halachic issues.

סדר רב עמרם גאון סדר פסח

סדר של פסח

וסדר של פסח ששאלתם כך הוא.

כל אחד ואחד מישראל צריך להסב ולשתות ארבע כוסות של יין, שכך שנינו אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי.

Halachic issue: In קידוש, why do we recite the ברכה of בורא פרי הגפן and then מקדש ישראל?

בתחלה מוזגין את הכוס ומברכין על היין קודם, שכך שנינו מזגנו לו כוס ראשון, בית שמאי אומר מברך על היום ואח"כ על היין ובית הלל אומר מברך על היין ואח"כ מברך על היום. למה? שהיין גורם לקדושה שתאמר; דבר אחר: ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם; והלכה כבית הלל. וכך מברך. ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם בורא פרי הגפן. ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם אשר בחר בנו וכו'. מקדש ישראל והזמנים. ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

Halachic issue: Why do we not recite the ברכה of שעשה נסים at the Seder?

ואין צריך לומר שעשה נסים, שכך אמר ראש ישיבה, המקדש בפסח אין צריך לומר על הכוס שעשה נסים. מאי טעמא, הואיל וצריך לומר ועשה לנו את כל הנסים האלו, ושם צריך להזכיר שעבוד ועבדות ונס וגאולה, אינו צריך להזכיר כאן. ואם מזכיר שתי פעמים, מוציא שם שמים לבטלה. ובחנוכה ובפורים אנו אומרים אותה ברכה בפני עצמה, ששם אין קדוש ולא הגדה ולא סדר נסים כפסח, וכך מנהג בשרי ישיבות שאין אומרים.

רב עמרם goes into a tirade concerning some of the practices of his contemporaries. At

first, it was believed that רב עמרם was speaking of the practices of the Karaites. Since the discovery of the Geniza in Cairo, we have come to learn that what רב עמרם was describing appears to be some of the versions of the הגדה that were part of נוסח ארץ ישראל. This is consistent with what we studied concerning קדושה. Tremendous pressure was put on the inhabitants of ארץ ישראל to abandon those practices that were not in line with the practices of the Jews in בבל.

וכך אמר רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא, מי שאומר בקידוש של פסח אשר קדש את ישראל, וכשגומרין מה נשתנה אין אומר עבדים היינו לפרעה, ואינו אומר מתחלה, אלא אומר ויאמר יהושע אל כל העם עד ויעקב ובניו ירדו מצרים, ואומר מברוך שומר עד צא ולמד, וקורא ארמי אובד אבי עד שגומר את הפרשה כלה, פסוקין כמות שהן ואינו אומר מדרש כלל, ואומר רבן גמליאל אומר, ואשר גאלנו והלל, תימה גדול בדבר זה.

מי שנוהג מנהג זה אין צריך לומר שלא יצא, אלא כל מי שעושה כן, מין הוא, וחלוק לב הוא, וכופר בדברי חכמים ז"ל, ובוזה דברי משנה ותלמוד. וחייבין כל הקהלות לנדותו ולהבדילו מקהל ישראל, ככתוב והוא יבדל מקהל הגולה (עזרא י', ח').

וכי עבדים היינו שאמרו חכמים ז"ל לא מן התורה הוא, ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה (דברים ו', כ"א). ויאמר יהושע אל כל העם (יהושע כ"ד, ב') לא מתחלה עובדי ע"ז הוא. שכך שנינו מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ואמרנו מאי גנות רב אמר עבדים היינו. ואילולי טינא שיש בלבבם וחלוק לבם ואין רוצין לומר דברי משנה ותלמוד, מאי איכפת להם לומר מתחלה.

אלא הללו מינין ומלעיגין ובוזין דברי חז"ל, ותלמידי ענן ירקב שמו, אבי אביו של דניאל, חוט המשולש ברשע ובמינות, שאמר לכל התועים והזונים אחריו, עזבו דברי משנה ותלמוד ואני אעשה לכם תלמוד משלי. ועדיין הם בטעותם ונעשו אומה לעצמן, ותקן תלמוד של רשע ושל עול לעצמו, וראה מרנא ורבנא אלעזר אלוף ז"ל דמן אספמיא ספר תועבות שלו שקורין אותו "ספר מצות", כמה תחבולות יש בו. ועכשיו צריכין לנדותם שלא להתפלל עם ישראל בבית הכנסת ולהבדילם עד שחזורין למוטב, ומקבלין עליהן שנוהגין כמנהג של שתי ישיבות, שכל מי שאינו נוהג מנהג שלנו לא יצא ידי חובתו.

ובקדוש צריכין לומר אשר בחר בנו ורוממנו, דאמר שמואל לעולם אל יוציא עצמו מן הכלל. ואם חל להיות בשבת, מתחלה אומר ויכלו עד אשר ברא אלהים לעשות. ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם בורא פרי הגפן. ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו

להבין את התפלה

במצותיו. ותתן לנו ה' אל-הינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, את יום המנוחה הזה, את יום חג המצות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, זמן חרותנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. ושבת ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים.
ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

ישותין כל אחד ואחד כוסו בהסבה, שארבעתן צריכין הסבה. ומסב בצד שמאל, שכך אמרו חז"ל פרקין לא שמיה הסבה. הסבת ימין לא שמיה הסבה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה.

אשה אינה צריכה הסבה שאין דרכן של נשים להסב, ואם אשה חשובה היא, צריכה הסבה.

בן אצל אביו צריך הסבה. תלמיד אצל רבו אין צריך הסבה, ששנינו מורא רבך כמורא שמים.

ואחד אנשים ואחד הנשים חייבין בארבע כוסות האלו.

Halachic Issue: Notice that **על ברכה** of **רב עמרם** held that it is necessary to make the **ברכה** before **כרפס** נטילת ידיים.

ולאחר ששותין מביאין מים ונוטלים ידיהם ומברכין ענט"י, דאמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא כל שטיבולו במשקין צריך נטילת ידיים.

ומביאין מיני ירקות כגון חמא או חסא או גרגירא או כרפס או כוסברתא.

ומביאין לפנינו חרוסת חליק"א, שעושיין אותנו במקומנו מן תמרים. ולוקחין כל אחד מירקות הללו ומברך

ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם בורא פרי האדמה.

ומטבילין בחרוסת ואוכלין. ובמקום שיש שני מינין, מברך קודם פרי האדמה ואוכל, כמו שכתבנו למעלה, ולכשיגיע לאכול מרור מברך ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול מרור. ואוכל. אבל במקום שאין שאר מיני ירקות אלא מרור בלבד, מברך עליו בורא פרי האדמה ולאכל מרור, ואוכל, ולבסוף אוכל למרור בלא ברכה זכר למקדש כהלל. וכן הלכתא.

ומביאין שולחן שיש עליו שלש מצות וחזרת וחרוסת ושני תבשילין.

מאי שני תבשילין, אמר רב הונא סלקא – תרדין, וארוזא – אורז. חוקיה אמר אפילו דג וביצה. ר' יוסף אמר אפילו שני מיני בשר, אחד זכר לפסח ואחד לחגיגה. רבינא אמר אפילו גרמא ובישולא.

ונוטל הבקי מצה ובוצע אותה לשנים ומניחה בשולחן.

אמר רב שימי בר אשי מצה לפני כל אחד ואחד, מרור לפני כל אחד ואחד, חרוסת לפני כל אחד ואחד, ואין עוקרין את השולחן אלא בפני מי שאומר ההגדה.

רב כהנא אמר כלן בפני מי שאומר ההגדה. והלכה כרב כהנא.

ומוזגין כוס שני ועוקרין את השולחן ואומר
הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפיין ייתי ויכל כל דצריך ייתי
ויפסח. השתא הכא, לשתא דאתיא בארעא דישראל. השתא הכא עבדי, לשתא דאתיא בני
חורין.

ומניחין לשולחן בפני מי שאומר הגדה. ולמה עוקרין את השולחן, אמרי דבי ר' ינאי כדי
שיכיר תינוק וישאל.

אביי הוה יתיב קמיה דרבה תזא דקא מגבהי פתורא. אמר להו מי אכלינן מידי דקא
מעקריתו לתבא מקמן. אמר ליה רבה, פטרתן ממימר מה נשתנה.

ואם יש שם תינוק, שואל. כמה ששנינו מזוגו לו כוס שני וכאן הבן שואל. אם אין דעת בבן,
אביו מלמדו. ואמרו חז"ל חכם בנן, שואלו. ואם לאו, אשתו שואלתו. ואם לאו, הוא שואל
לעצמו. ואפילו שני תלמידי חכמים בקיאים בהלכות פסח, שואלין זה לזה ואומרים כך.
מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת,
והלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלין חמין או מצה, והלילה הזה כלו מצה.
שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, והלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין ושותין
בין יושבין בין מסובין, והלילה הזה כלנו מסובין.

ומתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי עד שגומר כל הפרשה, וזה גנות. וכך
היא ההגדה והדרישה.

להבין את התפלה

עבדים היינו לפרעה במצרים. ויוציאנו ה' אל-הינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים. עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כולנו חכמים כולנו יודעים את התורה. מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. שכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא. שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. ימי חיך הימים. כל ימי חיך הלילות. וחכמים אומרים. ימי חיך העולם הזה. כל ימי חיך להביא לימות המשיח.

ברוך המקום ב"ה שנתן תורה לישראל ברוך הוא.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם. ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול. חכם מה הוא אומר. מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם (דברים ו', כ') אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. רשע מה הוא אומר. מה העבודה הזאת לכם (שמות י"ב, כ"ו). לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר, אף אתה הקהה את שניו ואמור לו, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות י"ג, ח'). לי ולא לו. אילו היה שם לא היה נגאל. תם מה הוא אומר. מה זאת. ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים (שמות י"ג, י"ד).

ושאינו יודע לשאול, את פתח לו. שנאמר, והגדת לבנך ביום ההוא בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות י"ג, ח').

והגדת לבנך, יכול מראש חדש, ת"ל ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, ת"ל בעבור זה. בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרורים מונחים לפניך. מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשו קרבנו המקום לעבודתו. שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' אל-הי ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור... ויעקב ובניו ירדו מצרים (יהושע כ"ד, ב' - ד'). ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא. שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בין הבתרים שנאמר ידע תדע כי גר... (בראשית ט"ו, י"ג - י"ד).

והיא שעמדה לאבותינו ולנו. שלא אחד בלבד עמד עלינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם.

צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקר את הכל. שנאמר ארמי אבד אבי וירד מצרימה (דברים כ"ו, ה') אנוס על פי הדבר. ויגר שם, מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם. שנאמר ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו...

במתי מעט. כמו שנאמר בשבעים נפש...

ויהי שם לגוי גדול. מלמד שהיו ישראל מצויינין שם.

גדול ועצום. שנאמר ובני ישראל פרו...

ורב, כמו שנאמר רבבה כצמח... ואת ערם ועריה.

וירעו אותנו המצרים. כמו שנאמר הבה נתחכמה לו...

ויענונו, כמו שנאמר וישימו עליו שרי מסים...

ויתנו עלינו עבודה קשה, כמו שנאמר ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך.

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, כמו שנאמר ויהי בימים הרבים ההם...

וישמע ה' את קלנו, כמו שנאמר וישמע אלהים את נאקתם...

וירא את ענינו, זו פרישות דרך ארץ. כמו שנאמר וירא אל-הים את בני ישראל וידע

אל-הים.

ואת עמלנו, אלו הבנים. כמו שנאמר כל הבן הילוד...

ואת לחצנו, כמו שנאמר וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אותם.

ויוציאנו ה' ממצרים, לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אלא הקב"ה

בכבודו ובעצמו. שנאמר ועברתי בארץ מצרים...

ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך. והכיתי כל בכור, אני ולא שרף. ובכל אלהי מצרים

אעשה שפטים, אני ולא שליח. אני ה', אני הוא ולא אחר.

ביד חזקה, זה הדבר. שנאמר הנה יד ה' הויה...

ובזרוע נטויה, זה החרב. כמו שנאמר וחרבו שלופה...

ובמורא גדול, זה גלוי שכינה. כמו שנאמר או הנסה אלהים...

ובאתות, זה המטה. כמו שנאמר ואת המטה הזה...

ובמופתים, זה הדם. כמו שנאמר ונתתי מופתים...

דבר אחר. ביד חזקה, שמים. ובזרוע נטויה, שמים. ובמורא גדול, שמים. ובאתות, שמים.

ובמופתים, שמים. אלו עשר המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים.

אלו הן. דם, צפרדע, כנים, ערוב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חשך, מכת בכורות.

ר' יהודה היה נותן בהם סימנין, דצ"ך עד"ש באח"ב.

ר' יוסי הגלילי אומר. מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות, ועל הים לקו

להבין את התפלה

חמשים מכות. במצרים מה הוא אומר, ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא. ועל הים מה הוא אומר, וירא ישראל את הים הגדולה. כמה לקו באצבע, עשר מכות. אמר מעתה, במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות.

ר' אליעזר אומר. מנין שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות. שנאמר, ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים. עברה, אחת. זעם, שתיים. צרה, שלש. משלחת מלאכי רעים, ארבע. אמר מעתה במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות.

ר' עקיבא אומר, מנין שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של חמש מכות, שנאמר, ישלח בם... חרון אפו, אחת. עברה, שתיים. זעם, שלש. צרה, ארבע. משלחת מלאכי רעים, חמש. אמר מעתה, במצרים לקו חמשים מכות, ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות.

כמה מעלות טובות למקום עלינו.

אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו

אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו

אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו

אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו

אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים דיינו

אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה דיינו

אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו דיינו

אלו שקע צרינו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר מ' שנה דיינו

אלו ספק צרכנו במדבר מ' שנה ולא האכילנו את המן דיינו

אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דיינו

אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו

אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו

אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל דיינו

אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו בית המקדש דיינו

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו. הוציאנו ממצרים. עשה בהם

שפטים. עשה באלהיהם. הרג בכוריהם. נתן לנו את ממונם. קרע לנו את הים. העבירנו בתוכו

בחרבה. שקע צרינו בתוכו. ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. האכילנו את המן. נתן לנו את

השבת. קרבנו לפני הר סיני. נתן לנו את התורה. הכניסנו לארץ ישראל. ובנה לנו בית

הבחירה לכפר על כל עונותינו.

רבן גמליאל היה אומר. כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. אלו

הן פסח מצה ומרור.

פסח, שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים, על שום מה. על שום שפסח המקום על

בתי אבותינו במצרים. שנאמר ואמרתם זבח פסח... (שמות י"ב, כ"ז)
 מצה זו, שאנו אוכלין על שום מה. על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד
 שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם מיד. שנאמר ויאפו את הבצק... (שמות י"ב,
 ל"ט)

מרור זה, שאנו אוכלין על שום מה. על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים
 שנאמר וימררו את חייהם... (שמות א', י"ד)
 בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שנאמר בעבור זה עשה ה'
 לי בצאתי ממצרים (שמות י"ג, י"ד). שלא את אבותינו גאל הקב"ה בלבד אלא אף אותנו
 גאל. שנאמר ואותנו הוציא משם, למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע
 לאבותינו (דברים ו', כ"ג).

לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולקלם למי שעשה לאבותינו
 ולנו את כל הנסים האלו. הוציאנו מעבדות לחירות ומיגון לשמחה ומשעבוד לגאולה ומאבל
 ליום טוב ומאפלה לאור גדול. ונאמר לפניו הללוי-ה.
 הללוי-ה הללו עבדי ה'... (תהלים קי"ג - קי"ד) בצאת ישראל...
 ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו הלילה
 הזה לאכול בו מצה ומרור, בן ה' אל-הינו ואל-הי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים
 הבאים לקראתנו לשלום. שמחים בציון עירך וששים בעבודתך. ונאכל שם מן הפסחים ומן
 הזבחים שיגיע את דמם על קיר מזבחך לרצון. ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות
 נפשנו. ברוך אתה ה' גאל ישראל.
 ומברך ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם בורא פרי הגפן.
 ושותין כל אחד ואחד כוסו בהסבה.

וכשאומר מצה זו שאנו אוכלין, צריך להגביהה. מרור זה, צריך להגביהה. בשר, אין צריך
 להגביהה, שמא יאמרו בשר זה פסח הוא, ונראה כאוכל קדשים בחוצה לארץ.

ולאחר ששותין כוס שני נוטלין ידיהם ומברכין:
 ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידיים:
 ונוטל שתי ככרות ופרוסה ומניחה בתוך שלימה ובוצע משתי ככרות, ומברך קודם:
 ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ.
 ואינו אוכל. וחוזר ונוטל הפרוסה כשהיא בתוך שלימה ובוצע, כמו שאחז"ל, אמר רב פפא
 הכל מודים לענין פסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע. מה טעם לחם עני כתיב ביה.
 ומברך, ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכל מצה.

ומטבל בתרוסת ואוכל. דהכי אמר מרנא ורבנא משה ריש מתיבתא, דמברך ברישא

להבין את התפלה

המוציא, דלית ברכה דקדימא להמוציא, דאורחא דמלתא לברוכי לקב"ה דאפיק לחמא מן ארעא, והדר לברוכי על מצה דמתעביד מינה מצוה. הלכך מברך המוציא לחם ברישא ובוצע, ולא אכיל עד דמברך על ההיא אומצא לאכול מצה, והדר אכיל. דלא אפשר למיכל מקמי דלברך עליה לאכול מצה, דאית למימר לאחר שמילא כריסו ממנו חוזר ומברך עליו. אלא מברך המוציא לחם, ושקיל פרוסה ומברך עליה לאכל מצה, וטמיש בחרוסת והדר אכיל, והכי נהגינן במתיבתא למעבד. ומצה צריכה הסבה.

ונוטל חזרת ומברך

ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכל מרור.
ומטבל בחרוסת ואוכל. ואין צריך הסבה.

ה' מיני ירקות יוצא בהם לשום מרור. כמו ששנינו אלו ירקות שאדם יוצא בהם לשום חובתו בפסח, בחזרת, בעולשין, בתמכא, ובחרחבינא, ובמרור. ומצוה בחזרת, דאמר ר' אושעיא מצוה בחזרת דהיא חסא. ואמר רבא מאי חסא, דחס רחמנא עלן.

וחוזר וכורך חזרת במצה ואוכלן בלא ברכה, זכר למקדש כהלל, שאמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן. משום שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו.

ואוכלין ושותין כל צרכיהן, ולאחר שיאכלו אוכל כל אחד ואחד כזית מצה, משום שאמרו חז"ל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ואמר מאי אפיקומן, רב אמר שלא יעקרו מחבורה לחבורה, ושמואל אמר כגון אורדילאי לי וגזוליא לאבא, ור' יוחנן אמר כגון תמרים קליות ואגוזים. תניא כותיה דר' יוחנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כגון תמרים קליות ואגוזים.

ונוטלין ידיהן ואין צריכין לברך ענט"י. שכך אמר רב עמרם בר ששנא גאון.

זה ששאלת, צריך לברך ענט"י בין קודם אכילה בין לאחר אכילה, או אינו צריך אלא בשחרית בלבד, והרי בפסח מברך שלשה פעמים.

כך ראינו, שאותה נטילת ידים של שחרית אינה עולה למנין, שאותה נטילה אינה עשויה אלא לעצמה, שכיון שישן אדם קיימא לן שידים עסקניות הן, לפיכך נוטל אדם ידיו וחייב לברך.

ולאכל לחם, חייב ליטול ידיו ולברך על נט"י. דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים טמא הוא (ויקרא ט"ו, י"א). הא שטף, טהור. ואמר ר' אלעזר בן ערך מכאן סמכו

חכמים נטילת ידים לחולין מן התורה. לפיכך חייב ליטול ידיו וחייב לברך.

אבל מים אחרונים של אחר הסעודה לא יברך, ואם ברך, מוציא שם שמים לבטלה. דקא אמרינן מים ראשונים מצוה וטעונין ברכה. ואחרונים חובה ואין טעונין ברכה, מפני שחובה הוא שלא יסתכן, ולא חובת מצוה הן. דקא אמרינן מפני מה אמרו מים אחרונים חובה, מלח סדומית יש ומסמא את העינים. וכמה, אמר אביי משתכחא כקורטא בי כורא. לפיכך נוטל ידיו ואין צריך לברך, כמו שכתבנו למעלה, בין של שחרית ובין של סעודה.

אלא בפסח, שכתבת – והרי בפסח מברך שלשה פעמים, מנין לך זו ומי אמרה לנו והיכן מקומה, לא מצינו לא במשנה ולא בתלמוד שמברך שלשה פעמים. ומי שאומר כן דברי בורות הן. בשלמא שתי פעמים ודאי קא אמרינן, אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש אעפ"י שנטל ידיו בטבול ראשון חוזר ונטל ידיו בטבול שני שהוא של לחם, ומברך בשתייהן ענט"י אלא שלישית היכן מקומה. אם אחר המזון, כבר אמרו חז"ל מים אחרונים חובה ואין טעונין ברכה. הילכך אין ברכה בפסח אלא שתי פעמים.

שמא עדיין יש בידכם לאותה טעות שפירשו רבנן שבמקומכם לפני מר רב שר שלום גאון ז"ל, שאנו מברכין בפסח ענט"י ועל רחיצת ידים ועל שטיפת ידים, וסימן נר"ש. וצוה וכתבו לכם שטעות גדולה היא זו. חכמים ובעלי תורה כמותכם יעשו כטעות זה, מה נשתנה פסח מכל ימות השנה. ועוד לא מצינו רחיצה ושטיפה כל עיקר. שמא במקדש כשהיו כהנים רוחצים היו מברכין על רחיצת ידים, שנאמר ורחצו אהרן ובניו. ועכשיו הודע את רבנן ושאר ישראל שלא יטעו ולא יעשו אלא כמו שפירשנו לך.

ומוזגין כוס שלישי ומברך על מזונו כבשבת, הזן, ועל הארץ, ובברכה שלישית פותח בנחמה, ולכשמגיע למהרה תחזיר למקומו, אומר יעלה ויבא ביום חג המצות הזה, כל הברכה כמו שכתבנוה. ולכשמסיים מברך, בורא פרי הגפן. ומסב ושותה כל אחד ואחד כוסו בהסבה.

ומוזגין כוס רביעי, ואומרינן.

שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל הממלכות אשר בשמך לא קראו. כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו.

לא לנו ה' וגו' עד מעתה ועד עולם הללויה-ה.

אהבתי כי ישמע וגו'. שומר פתאים ה' דלותי וגו'.

יקר בעיני ה' המותה להסידיו וגו' עד יאמרו נא יראי ה' כי לעולם חסדו.

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה וגו'.

להבין את התפלה

ימין ה' עושה חיל, ימין ה' רוממה וגו' עד הודו לה' כי טוב לעולם חסדו. יהללוך ה' אל-הינו כל מעשיך וחסדיך צדיקים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל כלם ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו את שם קדשך. כי לך טוב להודות ולשמך נעים לומר בכל יום תמיד, ומעולם ועד עולם אתה א-ל. ברוך אתה ה' מלך מהולל בתושבחות.

וכן אמר מרנא ורבנא משה ריש מתיבתא, יחיד אחר מזוננו בלילי פסחים חייב לגמור את ההלל ולומר יהללוך ולחתום, שכך שנינו מזוגו לו כוס שלישי מברך על מזוננו, רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר. אילו אמרנו אומר עליו את ההלל, הייתי אומר כהלל של ראש חדש, עכשיו ששנינו גומר, יחיד חייב לגמור ולחתום אחריו.

חלוקין רב יהודה ור' יוחנן, דקא אמרינן מאי ברכת השיר, רב יהודה אמר יהללוך, ר' יוחנן אמר נשמת כל חי, והלכה כרב יהודה. וכך מנהג בשתי ישיבות. ומברכין ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם בורא פרי הגפן. ושותין כוס רביעי, ומברכין

ברוך אתה ה' אל-הינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן, ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שנתת לעמך ישראל באהבה לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם על עמך ועל עירך ועל היכלך, כי אתה טוב ומטיב לכל. ברוך אתה ה' על הארץ ועל פרי הגפן.

An interesting question that probably does not currently arise too often:

ומי שמבקש לקדש בפסח בבתים הרבה כיצד יעשה, אילולא ברכת המזון שמעכבת, שכיון שבירך ברכת המזון שוב אין לו רשות לטעום אלא כוס ד' בלבד, שכך שנינו, בין שלישי לרביעי לא ישתה, היתר גמור היה לקדש אפילו בבתים הרבה. ואם כלם למדים ברכת המזון יש תקנה. כיצד הוא עושה מקדש בבית ראובן קידוש היום ונוטלין ידיהם ומברכין ענט"י. ומביאין מה שמבקשין משאר ירקות חוץ מחזרת, ומברכין בורא פרי האדמה ומטבילין בחרוסת ואוכלין.

וחוזרין ואוחזין כוס אחר ואומר מה נשתנה, ועבדים, והגדה, והלל עד חלמיש למעינו מים. שכך אמרו חז"ל עד היכן הוא אומר, בש"א עד אם הבנים שמחה, וב"ה אומר עד חלמיש למעינו מים. והלכה כב"ה.

ואומר שגאלנו וחותם גאל ישראל, שאמרו חז"ל ק"ש והלל אומר גאל ישראל, בעלותא גואל ישראל.

ומברכין בפה"ג בפני עצמו. מאי טעמא מפני שכל אחד ואחד מצוה בפני עצמו הוא.

ושוב טעם אחר, בסעודה של כל השנה אעפ"י שיושבין וקבועין על היין והן שותין, כיון שברכו ברכת המזון צריכין לברך בפ"ה, ולמה הן צריכין והלא עדיין הן קבועין, אלא כך אמרו חז"ל כיון שהפסיק ברכת המזון, שאין יכול לשתות בין ברכה לברכה חייב לברך בפ"ה. וכן בני מסיבה שהיו יושבין וקבועין על היין ושותין ועמדו להתפלל והתפללו, וחזרו וישבו לשתות, צריכין לברך בפ"ה.

ולמה הן צריכין והלא עדיין לא עקרו, אלא כיון שעמדו להתפלל ואין יכולים לשתות בתוך התפלה נעשו כמי שהפסיקו וחייבין לברך, אף כאן כיון שאמר ההגדה ואין יכול לשתות בתוך ההגדה, כמי שהפסיק דמי, וצריך לברך. ומן הטעמים הללו למדנו שארבעתן צריך לברך על כל אחד ואחד בפ"ה בפני עצמו.

ואחר ששותין כוס שני חוזרין ונוטלין ידיהם פעם שניה ומברכין ענט"י, שכך אחז"ל, אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש אעפ"י שנטל ידיו בטבול ראשון חוזר ונוטל ידיו בטבול שני. וסוף שמועה אנו אומרים מה טעם כיון דבעי למימר הלל ואגדתא מסיח דעתיה וידים עסקניות הן, לפיכך צריכין ליטול ידים שתי פעמים אחד בטבול ראשון ואחד בטבול שני, והוא למזון.

ואוחזין שתי ככרות שלמות ופרוסה מאותן פרוסות שהגביהן ואמר עליהם מצה זו, ובוצע.

ומנין שאנו חייבין לבצוע על שתי ככרות ביום טוב, שהרי אחז"ל לא היה המן יורד להם לישראל ביום טוב, וכיון שלא היה יורד, נעשה יום טוב כשבת, וחייב לבצוע על שתי ככרות ביום טוב. לפיכך אוחז שתי ככרות ופרוסה ובוצע פרוסה משתי ככרות. כמו שאמרו חז"ל אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא, מאי טעמא לקטו לחם משנה כתיב. ואחר שיבצע ומברך המוציא לחם מן הארץ, חוזר ומברך לאכל מצה, ומטבל בחרוסת ואוכל.

ואוחז עלה של חזרת ומברך לאכל מרור, ומטבל בחרוסת ואוכל.

ומניח חזרת במצה ואוכל, שכך אחז"ל מברך לאכל מצה ואוכל, ומברך לאכול מרור ואוכל, והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה זכר למקדש כהלל. וזה הוא מנהג אכילת ירקות ששאלתם מלפנינו.

ועד כאן איפשר לקדש אפילו עד עשרה בתים זה אחר זה. עושה בבית ראובן כסדר הזה ויוצא, ונכנס בבית שמעון ועושה כסדר הזה ויוצא. וכן אפילו עד עשרה בתים. שכך אחז"ל

להבין את התפלה

תני אהבה בריה דר' זירא כל הברכות כלן אעפ"י שיצא מוציא, חוץ מברכת הלחם וברכת היין שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא. בעי רבא ברכת הלחם של מצה וברכת היין של קידוש היום מאי, כיון דנפק ליה לא מפיק, או דלמא כיון דחובה הוא מפיק, ת"ש דאמר רב אשי כי הוינן בי רב פפא הוה מקדש לן וכי הוה אתי אריסיה מדברא הוה מקדש ליה. אלמא מוציא אדם ידי חובתן לאחרים ואפילו כמה פעמים.

ואם כלם למדים ברכת המזון מברך ראובן בביתו ושמעון בביתו ולוי בביתו. ואותו מקדש אינו מברך ברכת המזון שאם ברך נאסר לטעום כלום. אלא ממתין הוא וחוזר בבית כלם, ואומר לא לנו עד שגומר. ואומר יהללוך וחותם, וכיון שמוגיע בבית אחרון מברך ברכת המזון ואומר על הסדר. אבל אותו ראובן שמעון ולוי אם אין למדים ברכת המזון, אסור לקדש אלא בבית אחד, ואם מקדש בשני בתים מוציא שם שמים לבטלה ועובר על אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

ולגמור את הלל אין מברכין בלילי פסחים. ולמה מפני שחולקין אותו באמצע. וזה ששנינו והרביעי גומר עליו את ההלל, מפני משנה זו, עד היכן הוא אומר, בש"א עד אם הבנים שמחה וב"ה אומר עד חלמיש למעינו מים. הוצרך לומר והרביעי גומר עליו את הלל. מפני שצריך לסיים את ההלל כלו ולא ישיר בקריאת ראש חדש.

וארבע כוסות של פסח מותר לשתות בין כוס קדוש לכוס הגדה, ובין כוס הגדה לכוס ברכה על מזונו. ואחר מזונו כמה שירצה ישתה בלא ברכה. אלא כיון שבירך אסור לשתות אלא אותו כוס של ברכה וכוס רביעי של הלל. שכך שנינו, מזוגו לו כוס שלישי, מברך על מזונו. רביעי, גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר. בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה. ומה הן הללו, בין ראשון לשני ובין שני לשלישי. ומה טעם שאמרו חז"ל בין שלישי לרביעי לא ישתה, דאין מפטירין אחר פסח אפיקומן ואין אנו אומרים בין ראשון לשני ובין שני לשלישי, מכלל שבין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר.

ואם רוצה לשתות כוס אחד אחר ארבעה כוסות, חוזר ואוחז כוס חמישי ואומר עליו הלל הגדול וחוזר וחותם ביהללוך. שכך שנו חז"ל תניא חמישי אומר עליו הלל הגדול, דברי ר' טרפון. ויש אומרים ה' רועי לא אחסר. מהיכא הוא הלל הגדול. רב יהודה אומר מהודו לה' עד על נהרות בבל.

וכך אנו נוהגין כרב יהודה, ואעפ"י שחלוקין חכמים אחרים, ר' יוחנן דאמר משיר המעלות ועד על נהרות בבל, אעפ"י כן מנהג שתי ישיבות עושין כרב יהודה.

ואף רב שר שלום גאון כך אמר, בין הכוסות האלו אם רצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה. אבל בין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר.

וארבעה כוסות חובה, דתנן מזוגו לו כוס ראשון, ומזוגו לו כוס שני, ומזוגו לו כוס שלישי מברך על מזוגו, והרביעי גומר עליו את ההלל. ואמרינן עלה אמר ליה רבינא לרבנא עוקבא. שמעת מינה ברהמ"ז טעונה כוס, אמר ליה ארבעה כסי תקינו רבנן כנגד חירות, כי היכי דנהוי מצוה בכל חד וחד. מכאן למדנו שארבעה כוסות חובה, חמישי רשות, אם רוצה שותה ואומר עליו הלל הגדול ואם לאו פטור. ועריך לומר אחר הודו לאל השמים כי לעולם חסדו, יהללוך וכו' וחותרם. וכך שדר רב כהן צדק גאון ז"ל.

ולמה נקרא שמו הלל הגדול אמר ר' יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה.

אמר ריב"ל אלו עשרים וששה כי לעולם חסדו, כנגד עשרים וששה דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו.

והכי אמר רב נטרונאי גאון, ארבעה כוסות שבפסח חובה הן, ואי אפשר שלא לשתות, ואם לא שתה לא יצא ידי חובתו וחיוב מלקות מדרבנן. ואם אינו מוצא יין בכמה פרסאות, או שהיה בספינה ואין תקנה כל עיקר להביא יין, ישרה צמוקים במים ויעשה ארבעה כוסות, שכך שנו חז"ל יין צמוקים לא יביא לקרבן ואם הביא כשר. וכיון דלקרבן אם הביא כשר, לקדוש ולהבדלה לכתחלה כשר במקום שאי אפשר. ושם מפורש שבאו אנשי קירואן אצלנו ואמרו שיאמרו בלילי פסחים בחר בנו לרוממנו, טעות הוא בידן מפני שקדוש אחד לכל המועדות כלן, אלא שלכל אחד ואחד מזכיר מעין מאורע שלו.

כך הוא סדר קדוש והגדה ואכילת שאר ירקות ומרור בלילי פסח.

Notice that the הגדה ends with the drinking of the fourth cup after completing הלל הגדול.